

ALISHER NAVOIY LIRIKASIDA MUSTAZOD

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

“Milliy qo‘shiqchilik” kafedrasi

o‘qituvchisi SH. Dadayev

Annotatsiya: *Navoiy mustazodni “qo‘shiq” deb ataganida ham katta hikmat bor. Mustazod vazni ohangi qo‘shiqning tayyor kuyidir. Mumtoz adabiyotimizdagi birorta boshqa janr mustazodchalik musiqiy ohangdor emas. Mustazod o‘zining oshiqona mazmuni bilan ham qo‘shiqqa mosdir*

Kalit so‘zlar: *Lirika, she‘riyat, adabiyot, mustazod, janr, lirik qahramon, janr.*

ALISHER NAVOYI IS A PROFESSIONAL LYRICS

State Institute of Art and Culture of Uzbekistan

Department of "National Singing".

teacher Sh. Dadayev

Annotation: *There is great wisdom when Navoi called Mustazad a "song". The melody of the Mustazad weight is the finished melody of the song. No other genre in our classical literature is more musically melodious. Mustazad is suitable for the song with its romantic content*

Key words: *Lyric, poetry, literature, author, genre, lyrical hero, genre.*

O‘zbek xalqining eng yaxshi qadimgi va ajoyib she‘riy shakllaridan biri mustazoddir. Adabiyotimiz tarixida mustazod yaratmagan shoir kamdan-kam uchraydi. Mustazod o‘ziga xos murakkab, ammo jozibador she‘riy shakldir. Shuning uchun ham u g‘azal, muxammas, ruboiychalik ko‘p yaratilgan emas. Mustazod yozish shoirdan juda katta tayyorgarlik va mahoratni talab etgan.

Lirik she‘riyatimizning ulug‘ nazaryotchisi va amaliyotchisi Alisher Navoiy mustazodni bunday ta‘riflagan: “Va yana bu xalq arosida bir surud bor ekandurkim, hazaji musammani axbari makfufi maqsuf vaznida anga bayt bog‘lab bitib, aning misrasidan so‘ngra hamul bahrning ikki rukni bila ado qilib, surud nag‘amjtg‘a kelturirlar ermish va ani “mustazod” derlar emish, andoqkim (mustazod):

Ey, husninga zarrotu jahon ichra tajalli,

Maf'ulu-mafoiylu-mafoiylu-faulun

Mazhar sanga ashyo

Maf'ulu-faulun

Sen lutf bila kavnu makon ichra muvalli,

Olam sanga mavlo

Ta'rif va keltirilgan misoldan ma'lum bo'ladiki, mustazodning har bir misrasiga mustazod bitilgan vaznning ikki rukniga teng keladigan yarim misraga qo'shiladi. Navoiy mustazodni "qo'shiq" deb ataganida ham katta hikmat bor. Mustazod vazni ohangi qo'shiqning tayyor kuyidir. Mumtoz adabiyotimizdagi birorta boshqa janr mustazodchalik musiqiy ohangdor emas. Mustazod o'zinig oshiqona mazmuni bilan ham qo'shiqqa mosdir.

Mustazod janri ulug' Alisher Navoiygacha va undan keyin ham rivojlanib, sayqal topib keldi. Mustazodni, ayniqsa shakl jihatidan takomillashtirishda Ogahiyning xizmati katta. Ogahiy o'z mustasodida asosiy misraga qo'shib ketiladigan yarim misrani juftlashirdi.¹

Bu- mustazod janrining o'tgan to'rt asr mobaynida badiiy shakl va mazmun jihatidan ancha boyitilganligi, ulkan san'atkor Ogahiy esa shuni takomillashtirib, sifat o'zgarishiga sabab bo'lganligini ko'rsatadi. Ogahiy kashfiyoti natijasida uzun misralarni to'ldirib, xulosalab, alohida ohangdorlik kasb etib turadigan orttirma qo'shmisralar professor E.E.Bertels ta'biri bilan aytganda "o'ziga xos naqorat" darajasiga ko'tarildi.

¹ <http://navoinatlib.uz8101> Navoiy, Alisher. Nazm ul-javohir. // Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1991.

Ogahiy mustazodi sof oshiqona ruhdagi asar bo'lib, uning boshdan-oyoq mazmuni oshiqning mashuqani vashf etishi, unga dil izhorini ifodalashga bag'ishlangan. U so'fiyona asardir, chunki und ilohiy ma'shuqa- Olloh jamoli, visoli madh etadi. Tasavvuf falsafasiga ko'ra, dunyodagi jamiki go'zallik Ollih husn-jamolining aksi sifatida yaratilgan. Shuning uchun har bir mavjudod o'zligiga, asliyatiga intiladi, unga oshiq, shaydo, intiq, intizor bo'lib unur kechiradi. Shundan kelib chiqib, Ogahiy Mustazodining birinchi misrasida jahon bog'ining guli Haq diydoriga shydo, oshiqi hayron sifatida tasvirlanadi. Ikkinchi misrada qora tusli kokul-soch tolalari tavsiflanadi. Sunbul shakl jihatidan o'shanga o'xshatiladi. Parishon sunbul ishq shaydolidan mast holatda. Uning boshiga ishq savdosi tushgan. "Savdo" so'zining qora ma'nosi ham bor. Demak, sunbulning sochga rang-tus jihatidan ham monandligi tasvirga asos qilib olingan. Keyigi baytlarda ilohiy talat ta'rifi davom etadi:

Ham sarv qadding jilvasini ko'rgali qumri

Har dam chekibon oh,

Bilkull borur o'zdin

Ham gul yuzingga mahvi jalol o'lg'ali bulbul

Tun kun chekar afg'on

Timay dame aslo.

Mahbubning sarvdek qomati jilvasini bir bora ko'rish uchun qumri har dam oh chekib, butunlay xushidan ketadi. Uning gulyuz jamoli shavqiga g'arq bo'lib, bulbul kechayu kunduz tinimsiz fig'on chekadi. Mustazod mazmuni lirik qahramonning izhori va iltijosi bilan boyib boradi.

To tushti firoqingg'a maning g'amzada ko'nglum

Har lahza yonodur

Yuz dard o'ti ichra,

Endi ango tortog'ra dame sabru tahammul

Yo'q mehnati hijron,

Rahm ayla, nigoro.

Lirik qahramonning g'amdan zada bo'lgan ko'ngli ayriliq abozida har lahzada yuz dard olovlari ichra yonadi. Intiozorlik torta-torta oshiqning biror lahzachalik sabru bardoshi qolmaydi. Oshiq o'z ahvoligagina shikoyat qilmaydi, balki mashuqaning rahm-shavqatsiz va erka fe'li butun islom elini yakson etganidan faryod chekadi. Ushbu bayt mazmuni xiyla murakkab. Unda musulmonlarga qirg'in keltiruvchi kofir bir inson haqiga gap ketayotgani yo'q. Baytning ma'nosi Navoiyning: "Titrangiz, ey ahli din, islomingiz boshig'akim, G'orati din etgali nomulmonim chiqar" baytidagi mazmunga hamohangdir. Tasvirdagi ma'shuqani birgina diniy e'tiqod- Islom olamidan ko'ra ulug'vor, barcha diniy e'tiqodlarning asoschisi sifatidagi umuminsoniy ilohiy qudrat sohibi sifatida tasavvur etish mumkin. Ilohiy ma'shuqa shu darajada qudratli ekanki, bir hamla bilan Islom elini qatl etarkan. Endilikda uning qodirlik xislati yana shunday sharxlanadiki, marhamatli qarashlarning bir farovon nigohi olamni boshdan oyoq obod etadi. Lirik qahramonning larzali iltijosicha, hayhotki, uning tag'ofulli bir qiyo boqishi dunyi mulki obodonchiligi barbod etishi ham mumkin. Ya'ni yaratuvchi, obod etuvchi ham, vayronu barbot etuvchi ham o'zi. Ushbu zotda mehr-muruvvat ham, qahru qahhorlik ham mujassam: Xusningni tamosho qilibon, bahra olurlar

Ko'zim bila ko'nglum

Bir biridan afzun,

Zinhorki, emdi yozibon yuz uza kokul,

Aylab ani pinhon,

Man etma tomosho.

Ma'shuqa husnini tomosha qilib, ko'z va ko'ngli bir-biridan ortiq darajada bahramand bo'lishidan oshiq baxtiyordir. Lekin u ma'shuqa yuzi uzra hijron pardasi-kokilini yozib, visolidan mahrum etishdan havotirda. Shu boisdan, yurakzadalik bilan unga iltijo qiladi. Keyingi baytda ilohiy ma'shuq – Tangri taborak va taoloning razzoq, ya'ni rizq ulashuvchanligi hamda mannon, ya'ni ne'matbaxshlik sifatleri ulug'lanadi. Lirik qahramon ojizlik va hokisorlik izhor etib aytadi: Ey, Olloh, men dargohindagi bandalaringni eng ojizlaridirman, hoh och hoh to'q bo'lay, mening ishim shukur qilishdan iboratdir. Ey bani basharga rizq beruvchi, ne'matbaxsh zot, har qanday holatda ham sening iltifotingga umidvorman va sen buni bilguvchisan. Tasavvuf adabiyotida dunyo go'zalliklari tangri o'z husnu jamolining tajassumi sifatida yaratgan mo'jizalar sifatida kuylanadi. Shoirning vasv etishicha, yaratuvchi ma'shuqa jamolining bog'i shu qadar tarovatliki, undan butun olam ahli gul teradi. Gulistonlar bag'ri hamda sajro etaklarining turli navlardagi gulu lolalar bilan to'liqligi shundandir. Mustazod oshiqning munojoti bilan yakunlanadi:

Hajrning g'ami zahrini ichib Ogahiyi zor

O'Imakka etubur

Komig'a yetushmay,

Qilma nafase holini so'rmoqda taallul,

Ey Isoyi davron,

Qilg'il ani hayo.

Lirik qahramon: - Hajrning g'ami zahrini yuta-yuta Ogahiyi zor murod maqsadiga yetolmay o'Imakka yaqinlashib qoldi. Ey, o'liknida tiriltirirish hislatiga ega bo'lgan isosifat zot, holimni so'rashni bir nafas ham paysalga solmay, menga qaytadigan hayot bag'ishla, deya najot so'raydi. Xullas, ushbu mustazod ilohiy ishq tuyg'ularini tarannum etuvchi go'zal badiiy obidadir.

Adabiyotlar:

1. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Т: Академнашр, 2013. – Б 338.
2. Исҳоқов Й. Навоий поэтикаси (“Хазойин ул-маоний” асосида). – Т.: Фан нашриёти, 1983. – Б 79.
3. [хтгп://навоинатлиб.уз8101](http://navoinatlib.uz8101) Навоий, Алишер. Назм ул-жавоҳир. // Мукаммал асарлар тўплами. 20 томлик. – Тошкент: Фан нашриёти, 1991.
4. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати (4 томлик). – Т.: Фан, 1984. 3-том, – Б 88.